

AZ ALAPÍTVÁNYI ISKOLÁK JELLEMZŐI A STATISZTIKAI ADATOK TÜKRÉBEN

AZ OKTATÁS EREDMÉNYESSÉGÉRE VALÓ TÖREKVÉS egyik lehetséges útja a már működő, s bevált modellek, jó megoldások keresése, adaptálása, terjesztése. Ez a törekvés fenntartja az érdeklődést az újító, alternatív megoldásokat követő iskolák iránt mind a szülők, mind az oktatási szakértők és döntéshozók körében. Az érdeklődés intenzitásához képest azonban meglepően kevés az alternatív iskolákra és eredményeikre vonatkozó ismeret. Ennek egyik oka feltehetően, hogy a kilencvenes években az érdeklődés elsősorban az országos szintű oktatási változásokra irányult, s kevésbé az intézményi folyamatokra s ezen belül a sajátos pedagógiai utat követő intézmények tapasztalatainak elemzésére. Szerepet játszhat azonban az ismerethiányban egy fogalmi tisztázatlanság is, azaz az a tény, hogy nem könnyű meghatározni az alternatív iskola, alternatív pedagógia fogalmát, s ennél fogva körvonalazni azon iskolák körét, amelyek valóban új és egyben sikeresen működő modellt hoznak az oktatási gyakorlatban. A fogalmi nehézség egyik forrása, hogy átfedés van azok között a fogalmak között is, amellyel meg lehet közelíteni ezeket az iskolákat: az alternatív iskola, alapítványi iskola, innovatív iskola fogalmai között.

Az *alternatív iskola* Brezsnayánszky László megközelítésében olyan iskolamodellre utaló elnevezés, amelyek céljaikban, tartalmukban és főleg módszereikben lényegesen eltérnek az adott időben megszokottnak nevezhető iskolarendszer intézményeitől, s az eltérés a program egészét (filozófiáját) érintő sajátosság, amely önérvényű modellt eredményez (*Brezsnayánszky 2004*). Brezsnayánszky ezen túlmenően még egy minőségi szűkítést is alkalmaz, megítélése szerint csak azokat az iskolákat illeti meg az alternatív jelző, amelyek pedagógiailag lényegesen eltérő lehetőségeket, modell értékű alternatívákat kínálnak, hordozói lehetnek a jövőnek, s nem csak partikuláris érdekeket szolgálnak vagy fejlődési zásutkákat képviselnek. Mivel azonban az alternatív iskolák saját törvényeik, sajátos pedagógiai elveik szerint működnek, rendszerint a rendszer fő áramán kívül, a tömegestől eltérő, nagyobb cselekvési, kísérletezési szabadság ezért feltétele az alternatív iskolák működésének. A fenntartói pluralizmus és a szabad iskolaválasztás szintén egyfajta előfeltétele az alternatív iskolák létrejöttének és sikeres működésének. Az alternatív iskolák köre ennek következtében jórészt egybeesik az alapítványi is-

kolák körével, de nem feltétlenül, hiszen léteznek alternatív modellt követő nem alapítványi iskolák is.

Nem sokkal könnyebb a közbeszédben *alapítványi iskolákként* említett iskolák meghatározása sem, bár a jogszabályok által többé-kevésbé világosan körülhatárolható fenntartói kör által működtetett iskolacsoportról van szó. Az iskolák azon körének fenntartásában azonban, amelyeket „alapítványi” fenntartású iskoláknak szoktunk nevezni, valójában igen sokféle, nem csak alapítványi fenntartója lehet, az alapítványok mellett iskolát tarthat fenn egyesület, gazdasági szervezet, magánszemély stb. is. Könnyebb ezen iskolák „negatív” meghatározása: nem állami szerv vagy önkormányzat és nem egyházak által fenntartott iskolákról van szó. (A továbbiakban az egyszerűség kedvéért mégis megtartjuk az alapítványi iskolák elnevezést, tudomásul véve az elnevezés problematikusságát.) Az alapítványi iskolák közös jellemzője, hogy autonómiát élveznek, ami azt jelenti, hogy jogilag önálló intézményként az önkormányzati oktatási rendszertől elkülönülten működnek, de működésük finanszírozását és pedagógiai tevékenységüket szabályozza az állam. Függetlenek az alapításkor, önállóan választhatják meg a fenntartó szervezeti formáját, az irányítási formát, önállóan dolgozhatják ki a pedagógiai programjukat és a helyi tantervüket. A magániskolák működését az állami költségvetés és a fenntartó finanszírozza, de lehetőségük van arra is, hogy partnerként részt vegyenek az állami oktatási feladatok ellátásában, s az önkormányzati feladatellátásban való közreműködésükről közoktatási megállapodást kössenek az illetékes helyi önkormányzattal, ez esetben a helyi önkormányzat az állam a költségvetési támogatáshoz kiegészítő anyagi támogatást adhat. A magániskolák a kérdés korábbi kutatójának megközelítésében az önkormányzati oktatási kínálatot pótló és kiegészítő feladatot látnak el (alternatív pedagógiát, sajátos világnézetet, filozófiát, altruista célokat valósítanak meg), valamint helyettesítő szerepet töltenek be (az állammal azonos oktatás-nevelést kínálnak, legfeljebb egy-egy módszerében, szolgáltatásában másképpen megvalósítva azt) (Várhegyi 1992).¹ Az alapítványi iskolák ugyanakkor nem biztos, hogy egyben alternatív iskolák is, nemcsak az okból, mivel nem feltétlenül nyújtanak minőségi oktatást, de az iskola fenntartás terén autonóm, független intézmények nem feltétlenül mindig filozófiai, pedagógiai módszer alkalmazása érdekében vállalták a függetlenséget, vannak köztük például kifejezetten profitorientált vállalkozások is.

Az *innovatív*, új megoldásokat kereső és alkalmazó *iskolák* meghatározása szintén nehézkes, részben annak következtében, hogy nincs konszenzus abban, hogy mi számít „innovációnak”: a megszokottól való minden eltérő megoldást annak tekintjük-e, vagy csak az eredményesen működő és adaptálható újításokra vonatkozik a kifejezés? De ha meg is tudjuk határozni az innovativitás fogalmát, el kell ismernünk, hogy az érintett, innovatív iskolák sem feltétlenül tartoznak az

¹ Várhegyi György az alábbi csoportokat különböztette meg a magániskolák kategóriáján belül: vallási, etnikai, kulturális szervezetek által létrehozott, sajátos filozófiát képviselő iskolák, pedagógiai kísérletek, tehetséggondozás, képesség- és személyiségfejlesztés, altruista, profitorientált (Várhegyi 1992).

alternatív iskolák körébe, hiszen nem feltétlenül egész pedagógiai rendszerükben, filozófiájukban hoznak újat, gyakran csak az oktatás egy-egy elemét érinti a változás (pl. az oktatási módszereket). És természetesen az is igaz, hogy az alapítványi iskolákkal sem esnek feltétlenül egy csoportba, hiszen számos új, innovatív megoldás megvalósítható az állami iskolák keretei között is.

Mindezek után nehéz kérdés, hogy meg lehet-e határozni egy olyan iskolacsoportot, amelyre nézve igaz, hogy alternatív, azaz hogy céljaikban, tartalmukban és módszereikben más hozó iskolákból áll, mint az állami iskolák, s amelynek ezért mélyebb megismerése számos értékes tapasztalatot nyújthat. A jelenlegi helyzetben úgy tűnik, hogy ezt csak kifejezetten erre irányuló kutatás segítségével lehetne megtudni. Amiről célzott kutatás nélkül is lehet ismereteket gyűjteni, az az alapítványi iskolák csoportja, melyek jogi és finanszírozási értelemben pontosan körülhatárolhatóak és ezért elérhető statisztikai adatok gyűjthetők rájuk vonatkozóan. Mivel igen kevés rendszerezett ismeretünk van a nem állami fenntartásban működő iskolákról is (kivévelt inkább az egyházi iskolák képeznek, lásd *Pusztai 2004*), ezért egy korlátozott lehetőségek között mozgó elemzés elvégzése is érdekesnek tűnhet.

Jelen elemzés az iskolák működését átfogóan és az összefüggések feltárásával nem tudja vizsgálni, de a működési feltételeiket és egyes kimeneti eredményeket (évismétlés, továbbtanulás), igen. Bár összefüggések elemzése nélkül nem tudjuk megmondani, hogy milyen mechanizmusok vezetnek a szektorok közötti különbségekhez (pl. a szelekció vagy a más feltételek léte, esetleg a más működési mód, magasabb részvétel a tanulmányi tevékenységekben, a tanulói viselkedés az iskolában, az iskola fegyelmezett légköre), mi jellemzi az iskola belső világát, vagy hogy milyen stratégiákat, szervezeti és vezetési modelleket követve működnek ezek az iskolák. Meg tudjuk azonban vizsgálni számos területen a szektor sajátosságait és az állami szektortól való eltérés mértékét. Az elemzés során ezért elsősorban a következő kérdéseket igyekeztünk megválaszolni: Milyen mértékben térnek el az alapítványi iskolák az állami iskoláktól? Miben különböznek az alapítványi és az állami iskolák működési feltételeiket tekintve? Miben különböznek tanulói összetételüket tekintve? Mennyire egységes az alapítványi szektor? Eredményesebben működnek-e vajon az alapítványi iskolák, mint az államiak?

Kutatási adatok hiányában csak a létező statisztikai adatok feldolgozására, s az ebből képzett indikátorok elemzésére támaszkodhattunk. Mindenekelőtt a gyakorlatban már létező, kipróbált, összehasonlítást lehetővé tevő mutatószámokat, rendszerszintű indikátorokat alkalmaztunk (néhány új javaslattal kiegészítve). Az elemzéshez elsősorban az OECD azon indikátorait alkalmaztuk, amelyek az oktatási folyamat főbb befolyásoló tényezőit igyekeznek megragadni.

Az elemzés során elsősorban a középfokú iskolákra fókuszáltunk. A különböző szektorok közti vizsgálat során helyenként két, másutt három szektort hasonlítottunk össze, attól függően, hogy az egyházi iskolákat különállóan vagy az állami szektorral egyben elemeztük-e. Ez utóbbi esetben természetesen az értelmezésnél is némileg óvatosabban kell eljárni. A nem önkormányzati szektor

heterogenitása következtében fontos szempont a szektoron belüli különbségek feltárásának lehetősége. Tudjuk bár, hogy az iskolák ezen csoportja más szempontból is igen heterogén, hiszen nagyon különböző célokkal, különböző célcsoportok ellátására szerveződve, különböző feltételek mellett működnek, ezt a helyzetet csak részlegesen tudtuk megragadni: a különböző oktatási programokkal működő iskolák vizsgálata révén.

Az alapítványi iskolák összetétele, az alapítványi szektor szerkezete

Az alapítványi iskolák, éppúgy, mint az egyháziak, a kilencvenes évek elején, a tanulólétszám átmeneti növekedése, majd drámai csökkenése idején indultak, létszámadataik azonban nem tükrözik a demográfiai hullámzást, a beiskolázási adatok minden iskolafokozaton növekedést mutatnak a kilencvenes évek folyamán. Különösen jelentős mértékű az expanzió a szakközépiskolai programokban tanulók létszámában, ami a kilencvenes évek végén, az ezredfordulón ugrásszerű növekedést mutat. A szektor mai szerkezetét az intézmények és a tanulólétszám alapján vizsgálva azt találjuk, hogy az alapítványi iskolák minden iskolafokozaton jelen vannak, ahol a legszámottevőbb a részvételük, az a középfokú és a felsőfokú oktatás.

1. táblázat: Az alapítványi és egyéb fenntartású iskolák és tanulói, 1992/93–2001/02

	1992/93	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2001/02
<i>Intézmény</i>								
Óvoda	26	43	94	115	121	155	172	186
Ált. iskola	25	33	47	60	66	76	87	90
Gyógyped. int.	2	6	6	8	10	12	13	4
Szakiskola	8	11	15	14	15	16	19	
SzMK	13	14	18	26	24	28	26	
Középiskola	19	30	52	72	89	111	133	201
Ebből gimn.	13	13	24	26	33	35	36	60
Egy./főisk.	3	4	4	5	6	6	6	9
<i>Tanulók</i>								
Óvoda	964	2 881	5 410	5 986	5 905	6 695	7 080	7521
Ált. iskola	2 500	3 299	4 126	6 353	6 718	7 852	8 943	9 724
Gyógyped. int.	264	484	591	575	615	834	950	412
Szakiskola	1 107	1 044	1 136	764	1 392	1 175	1 375	
SzMK	952	1 547	1 886	3 001	3 155	3 916	3 832	
Középiskola	2 393	7 514	10 596	12 478	14 099	17 632	21 675	27 115
Ebből gimn.	1 115	2 110	2 213	2 276	2 704	3 092	3 497	7 296
Egy./főiskola	321	2 789	5 247	6 722	6 826	7 384	7 582	9 595

Forrás: Magyar statisztikai zsebkönyv '96, '98, KSH, OM oktatási statisztikai és Szalay Lászlóné adatközlése, OM Statisztikai tájékoztató, Oktatási évkönyv 2001/2002.

Míg az általános iskolák esetében az alapítványi iskolák részesedése 2001-ben 1 százalék alatti a tanulók oktatásában, addig a középfokon és a középiskolák egészében a részvételük 6,6 százalékot tesz ki a tanulók oktatásában, a felsőfokon 8,6 százalékot. Az alapítványi szektorban a középfokú oktatáson belül összességében mintegy 42 500 tanulót oktatnak. Az egyházi iskolákkal ellentétben azonban a középfokú képzés horizontális szerkezetében nem az általános képzés dominál, hanem a szakmai képzést nyújtó intézménytípusok. Az alapítványi iskolák jelenléte különösen a szakközépiskolák körében meghatározó (9 százalék), de a szakiskolák körében is számottevő.

Az idősoros vizsgálat azt is látni engedi, hogy az alapítványi szektor mai szerkezete egy hosszabb folyamat és egy lényeges átrendeződés eredménye: a kilencvenes évek elején ugyanis még jóval jelentősebb volt a gimnáziumokban tanulók aránya a középfokon alapítványi fenntartású iskolákban tanulókon belül (1992/93-ban 32 százalék), ez idővel fokozatos csökkenésnek indult, s a kilencvenes évek második felétől stabilizálódni látszik egy 14–15 százalék körüli arány (1994/95-ben 22, 1996/97-ben 15, 1998/99-ben 15, 1999/2000-ben 14 százalék). Ezzel párhuzamosan dinamikusan nőtt a szakközépiskolákban tanulók aránya, az 1992/93-as tanévben még csak 28 százalékot tettek ki, 1996/97-ben 62 százalékot, 1999/2000-ben 79 százalékot. A szakiskolák ez idő alatt jóval szerényebb mértékben ugyan, de szintén nőttek. Ha jelen időben csak a középfokú oktatási szintet vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a 2001/2002-es tanévben középfokú alapítványi iskolák több mint felét (53 százalék) a szakközépiskolák teszik ki, a gimnáziumok és a szakiskolák további egynegyed-egynegyed arányban fordulnak elő közöttük (23 illetve 24 százalék). A tanulók létszámát figyelembe véve még jelentősebb a szakközépiskolák dominanciája: az alapítványi szektorban tanulók 62,7 százaléka tanul szakközépiskolában, 17,8 százaléka gimnáziumban és 19,4 százaléka szakiskolában.

Szembeszökő ugyanakkor, hogy a pedagógusok megoszlása valamelyest eltér a tanulók és az intézmények megoszlásától mind az egyes oktatási szinteken, mind a különböző középfokú intézménytípusokban. Ennek következménye lehet egy jelentős eltérés megjelenése is az egy pedagógusra jutó tanulók számában: míg az iskola előtti nevelésben és az alafokú oktatásban az egy pedagógusra jutó tanulók száma minden valószínűséggel igen kedvezően alakul az állami intézményekkel való összehasonlításban, addig a szakmai képzési típusokban ez inkább kedvezőtlennek tekinthető. Mindez feltehetően a tanárok foglalkoztatásának különböző stratégiáival függ össze, azzal a ténnyel, hogy a magániskolák gyakran igen kis létszámú főállásban foglalkoztatott tantestülettel működnek, ellenben nagyobb számban alkalmaznak részmunkaidőben tanárokat (lásd 2. táblázat).

Az egyes középiskola-típusok programszerkezetükben is eltérnek az állami iskoláktól. Az alapítványi gimnáziumok körében valamivel kevesebb a szerkezetváltó évfolyamokkal működő intézmények aránya, mint az államiakban. Az alapítványi szakközépiskolákban pedig éppen az állami szakközépiskoláknál jóval intenzívebb felfelé való terjeszkedés figyelhető meg. A szakközépiskolák között jelentős

számban találunk olyan intézményt, amelyek csak, vagy döntően érettségi utáni képzést nyújtanak, s 9. évfolyamon nem iskoláznak be (lásd 3. táblázat).

2. táblázat: Az egyházi és alapítványi oktatás aránya az intézmények, tanulók és pedagógusok számát tekintve, 2001/2002

Iskolatípus		Összes	Egyházi	%	Alapítványi, magán	%
Óvoda	Intézmény	3522	86	2,4	160	4,5
	Tanuló	342 285	5 988	1,8	5 855	1,7
	Pedagógus	32 327	597	1,9	641	2,0
Általános iskola	Intézmény	3 423	144	4,2	66	1,9
	Tanuló	947 037	35 671	3,8	6 758	0,7
	Pedagógus	90 294	3 602	4,0	852	0,9
Gimnázium	Intézmény	577	88	15,3	48	8,3
	Tanuló	223 474	29 969	13,4	7 593	3,4
	Pedagógus	16 845	2 681	15,9	699	4,2
Szakközépiskola	Intézmény	798	23	2,9	110	13,8
	Tanuló	292 646	4 799	1,6	26 703	9,1
	Pedagógus	19 450	231	1,2	928	4,8
Szakiskola	Intézmény	469	19	4,1	49	10,5
	Tanuló	126 367	2850	2,3	8 265	6,5
	Pedagógus	7 982	204	2,6	366	4,6
Felsőoktatás	Intézmény	65	26	40,0	9	13,9
	Tanuló	349 301	18 922	5,4	30 019	8,6
	Pedagógus	22 863	1 952	8,5	1 489	6,5

Forrás: OM Statisztikai tájékoztató, Oktatási évkönyv 2001/2002.

A tanulócsoportok évfolyamonkénti számát vizsgálva azt láthatjuk, hogy míg az állami középfokú intézményekben a képzés nagyjából a 9–12. évfolyamon folyik (a tanulók 79 százaléka tanul ezeken az évfolyamokon), s csak kisebb részt az érettségi utáni évfolyamokon, addig az alapítványi fenntartású középfokú intézményekben ez fordítva van: a tanulócsoportok nagyobb része (60,1 százaléka) érettségi utáni szakképző évfolyamokon tanul, s csak 39 százaléka a 9–12. évfolyamon. Képzési profiljukban jelentős a kereskedelmi, vendéglátóipari és idegenforgalmi, valamint a gazdasági marketing és az informatikai képzés (lásd 4. táblázat).

Az intézményhálózat *településtípusok* szerinti megoszlásának vizsgálata is jelentős különbséget mutat az egyes szektorok között. Míg az állami középiskolák legnagyobb hányada a nagyvárosokban és a kisebb városokban működik, az alapítványi középiskolák fele (51,3 százalék) Budapesten található, ami több mint kétszerese mind az állami, mind az egyházi középfokú iskolák fővárosi előfordulási arányának (23,2 illetve 21,1 százalék). A Budapest-centrikusság különösen az alapítványi gimnáziumokat tekintve szembeszökő, de dominál a fővárosi székhelyű intézmények aránya a másik két intézménytípus, a szakközépiskola és a szakiskola esetében is.

3. táblázat: A tanulócsoportok száma a 9. évfolyam feletti évfolyamokon fenntartó szerint a szakközépiskolákban

Évfolyamok	Állami		Magán		Egyházi		Együtt N
	N	%	N	%	N	%	
9	2 934	19,7	143	9,8	85	23,7	3 162
10	3 019	20,2	124	8,5	70	19,5	3 213
11	3 048	20,4	177	12,1	64	17,8	3 289
12	3 158	21,2	132	9,0	66	18,4	3 356
13	1 929	12,9	623	42,5	63	17,6	2 615
14	730	4,9	259	17,7	10	2,8	999
15	104	0,7	8	0,6	1	0,3	113
16	5	0,0	1	0,1	0	0	3
9-12		81,5		39,3		79,4	
13-16	2 768	18,5	891	60,7	74	20,6	3 733
Együtt	14 927	100,0	1 467	100,0	359	100,0	16 753

Forrás: OM statisztikai adatbázis, 2001/2002.

4. táblázat: A középfokú oktatási intézmények településtípusok szerinti megoszlása iskolafenntartók szerint, százalék

		Budapest	Megyei j.v.	Egyéb v.	Község	Együtt
Állami	Gimnázium	25,9	27,9	42,5	3,7	100,0
	Szakközépiskola	18,4	34,7	43,1	3,8	100,0
	Szakiskola	13,8	33,7	47,5	5,1	100,0
Egyházi	Gimnázium	20,7	40,2	34,5	4,6	100,0
	Szakközépiskola	13,6	31,8	45,5	9,1	100,0
	Szakiskola	16,7	16,7	33,3	33,3	100,0
Alapítványi	Gimnázium	64,2	15,1	7,5	13,2	100,0
	Szakközépiskola	45,4	34,5	16,0	4,2	100,0
	Szakiskola	40,0	30,0	20,0	10,0	100,0

Forrás: OM statisztikai adatbázis 2001/2002.

Az alapítványi és nem alapítványi iskolák működési feltételei

A rendelkezésünkre álló adatok fontos területeken tudják megragadni a különbségeket az egyes iskolák vagy szektorok esetében, s ha nem világítják is meg az ezek mögött húzódó különböző okokat és stratégiákat, néhány esetben a tendenciák ezekre is következtetni engednek. A következőkben csak a középfokú intézmények esetében vizsgáljuk az intézményi működést befolyásoló jellemzőket.

Tanulói létszám és összetétel

A tanulói létszámadatok közelebbi vizsgálata jelentős különbséget mutat az egyes szektorok között, több vonatkozásban is. Szembeszökő mindenekelőtt az egy intézményre jutó átlagos tanulólétszám: az alapítványi fenntartású intézmények

minden oktatási típus esetében alatta maradnak az állami szektorban tapasztaltnál. Különösen nagy az eltérés a gimnáziumok között: egy alapítványi gimnázium átlagosan kevesebb, mint fele annyi diákot oktat, mint egy állami gimnázium. Jelentős a különbség a két intézménytípus közt is: míg az állami szektorban a gimnáziumok és a szakközépiskolák tanulólétszáma hasonlóképpen alakul, addig az alapítványi szektorban működő gimnáziumok több mint 100 fővel kisebbek átlagosan az ugyancsak alapítványi szektorban működő szakközépiskoláknál.

Másik, az adatokból kirajzolódó jelentős különbség a *tanulók nemi összetételében* figyelhető meg: míg az állami szektorban működő intézményekben jelentős mértékben eltér a nemek aránya az egyes iskolatípusok szerint (az általános képzésben számottevően több lány tanul, mint fiú, a szakmai képzést (is) nyújtó programtípusokban ez az arány jellemzően fordított), addig az alapítványi iskolák esetében a tanulók nemi szerinti összetétele kiegyensúlyozottabb. Az alapítványi gimnáziumokban és szakiskolákban a lányok és a fiúk aránya azonos, a szakközépiskolákban éppenséggel – az állami iskolákban megfigyelhető tendenciákkal ellentétben – éppen a lányok aránya haladja meg számottevően a fiúkéét, ami minden bizonnyal az itt oktatott szakmákkal magyarázható.

A harmadik szembeeszkő különbség az *egy pedagógusra jutó tanulók számában* figyelhető meg. Ez, mint korábban is láttuk, az alapítványi fenntartásban működő gimnáziumok esetében igen kedvezően alakul az állami gimnáziumokkal való összehasonlításban, a szakközépiskolák és a szakiskolák körében ez az arány azonban már jóval kevésbé kedvező képet mutat: az alapítványi szakközépiskolákban több mint kétszer annyi tanuló jut egy pedagógusra, mint az állami szakközépiskolákban. A szakiskolák esetében a különbség kevésbé kiugró, de szintén számottevő.

5. táblázat: A tanulólétszám és összetétel alakulása programtípusonként a középfokú iskolákban

	Összes	Intézmény/ tanuló, Átlag	Lányok	Lányok %-a	Pedagógusok	Ped./tanuló
<i>Állami</i>						
Gimnázium	198 653	387,2	116 529	58,7	15 960	12,5
Szakközépiskola	253 742	389,8	124 077	48,9	18 048	14,1
Szakiskola	116 919	285,9	44 368	38,0	7 556	15,5
<i>Magán</i>						
Gimnázium	8 062	149,3	4 091	50,7	809	10,0
Szakközépiskola	32 350	260,9	18 997	58,7	996	32,5
Szakiskola	8 976	160,3	4 581	51,0	418	21,5
<i>Együtt</i>						
Gimnázium	206 715	364,6	120 620	58,4	16 769	12,3
Szakközépiskola	286 092	369,1	143 074	50,0	19 044	15,0
Szakiskola	125 895	270,7	48 949	38,9	7 974	15,8

Forrás: OM Statisztikai adatok, 2001/2002.

A pedagógusok

Az iskolák működését és ezen belül magát az oktatási folyamatot talán leginkább meghatározó tényezőt a pedagógusok jelentik. A pedagógusok jellemzői, összetételük, foglalkoztatottságuk, képzettségük és a továbbképzésben való részvételük feltehetően nagyon nagy jelentőséggel bír az oktatási folyamat, az oktatás eredményessége szempontjából. Az alapítványi iskolákban a tanárok megoszlása kedvezőbb mind nemi, mind életkori összetételüket tekintve. Nemek szerinti megoszlásuk kiegyensúlyozottabb képet mutat, mint az állami iskolákban: a gimnáziumokban jóval kevesebb, a szakiskolákban jóval több pedagógusnő tanít, mint az állami intézményekben. Kedvezőbb a tanárok összetétele életkor szempontjából is: egyharmaduk a harmincas korosztályból kerül ki, s többségben vannak a 40 év alattiak (59 százalék) (az állami iskolákban az arányuk 42,5 százalék), s csak kevés (14 százalék) az 50 év feletti tanár (szemben az állami szektoral, ahol ennek a kétszerese: 28,4 százalék).

6. táblázat: A pedagógusok nemek szerinti megoszlása iskolatípusok és fenntartók szerint

	Állami			Magán			Összes		
	főállású	nő	%	főállású	nő	%	főállású	nő	%
Gimnázium	15 809	11 244	71,1	809	499	61,7	16 618	11 743	70,7
Szakközépiskola	18 030	11 354	63,0	987	632	64,0	19 017	11 986	63,0
Szakiskola	6 304	2 974	47,2	189	130	68,8	6 493	3 104	47,8
Együtt	40 143	25 572	63,7	1 985	1 261	63,5	42 128	26 833	63,7

Forrás: OM statisztika, 2001/2002.

7. táblázat: A pedagógusok életkori megoszlása iskolatípusok és fenntartók szerint

	-30		31-39		41-49		51-59		61-		Összes N
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Állami	7 955	16,7	12 292	25,8	13 827	29,0	11 400	24,0	2 132	4,5	47 606
Magán	597	24,5	843	34,5	659	27,0	282	11,6	60	2,5	2 441
Együtt	8 552	17,1	13 135	26,3	14 486	28,9	11 682	23,3	2 192	4,4	50 047

Forrás: OM statisztika, 2001/2002.

A középfokú intézményekben dolgozó *pedagógusok foglalkoztatottságában* találunk még jelentős különbséget. Átlagosan a pedagógusok háromnegyede főállásban, egynegyede más formában van foglalkoztatva, jellemzőbben óraadóként, kevésbé jellemző a részmunkaidős foglalkoztatás. A szektorok közti különbség azonban igen jelentős: az állami szektorban dolgozó pedagógusok túlnyomó többségét főállásban, teljes munkaidőben foglalkoztatják, 10 százalék alatti a részmunkaidőben és azt éppen meghaladó az óraadóként foglalkoztatottak aránya. Az alapítványi iskolák körében ezzel szemben csak a pedagógusok bő kétharmada van főállásban, egynegyedük részmunkaidőben dolgozik, s csak 5 százalékuk óraadó. Egy másik jelentős különbséget a nem pedagógus foglalkoztatottak arányában találunk: míg a pedagógiai munkát segítők körülbelül hasonló arányban vannak

az alapítványi iskolákban, mint az államiakban, addig az egyéb dolgozók aránya lényegesen kisebb (fele) az állami intézményekben tapasztaltaknak. Feltehetően ez összefügg az alapítványi iskolák kisebb méretével – aminek következtében eleve kevesebb alkalmazottra van szükség – valamint anyagi helyzetükkel és finanszírozási megoldásaikkal – aminek következtében ha van is ilyenre szükség, más módon igyekeznek megoldani.

8. táblázat: A középfokú intézményekben dolgozó pedagógusok foglalkoztatottsági összetétele

	Állami		Magán		Együtt	
	N	%	N	%	N	%
Teljes munkaidő	44 112	78,3	2 034	69,6	46 146	74,3
Részmunkaidő	5 011	8,9	740	25,3	5 751	9,3
Óraadó	7 219	12,8	146	5,0	10 192	16,4
Összesen	56 342	100,0	2 920	100,0	62 089	100,0

Forrás: OM statisztikai adatbázis, 2001/2002.

9. táblázat: Az iskolai dolgozók megoszlása iskolatípusok és fenntartók szerint

	Pedagógusok		Pedagógiai munkát segítő		Egyéb alkalmazottak		Összes dolgozó	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Állami	52 664	70,2	1 597	2,1	20 755	27,7	75 016	100,0
Magán	5 175	83,8	144	2,3	857	13,9	6 177	100,0
Együtt	57 840	71,2	1 741	2,1	21 612	26,6	81 193	100,0

Forrás: OM statisztikai adatbázis, 2001/2002.

A *képesítés nélkül foglalkoztatottak* előfordulási arányát egyes tantárgyankénti bontásban vizsgálva az derül ki, hogy a közismereti tárgyak közül még ma is az idegen nyelvek oktatása az, amely nem megoldott: az angol és a német nyelvet még 2001-ben is 3–4 százalék közötti arányban oktatták képesítés nélküli tanárok. Ebben a tekintetben nincs jelentős különbség az egyes szektorok között, a másik két kiemelt tárgy oktatásában azonban már van: az alapítványi fenntartásban működő intézmények esetében mind a magyar, mind a matematika esetében az átlagos mértéket jócskán meghaladó arányban fordul elő, hogy képesítés nélküli tanár oktatja a tárgyat.

A *tanártoábbképzésben való részvételt* tekintve csak csekély különbség figyelhető meg a két vizsgált szektor között: míg az állami intézményekben dolgozó pedagógusok 16,7 százaléka (7967 fő), addig az alapítványi iskolákban 13,9 százalékuk (339 fő) vett részt továbbképzésben a 2001/2002-es tanévben. A pedagógusok továbbképzési mutatóit vizsgálva a képzés tartalma szerint figyelhető meg különbség. Míg a pedagógusok átlagosan többé-kevésbé hasonló arányban vesznek részt szaktárgyi-elméleti, módszertani és informatikai képzésben, s ez a tendencia jellemző az állami szektorban dolgozó pedagógusok továbbképzésére is, addig az

alapítványi szektorban dolgozó pedagógusok fele módszertani képzésben vesz részt, egynegyede szaktárgyi és egynegyede informatikai képzésben.

10. táblázat: Megfelelő képesítés nélkül oktató pedagógusok előfordulási aránya néhány tantárgy esetében, 2001

	Állami			Magán			Együtt		
	összes	képesítés nélkül	%	összes	képesítés nélkül	%	összes	képesítés nélkül	%
	N	N	%	N	N	%	N	N	%
Magyar nyelv	5 629	56	1,0	282	21	7,5	5 911	77	1,3
Angol nyelv	4 254	156	3,7	286	10	3,5	4 540	166	3,7
Német nyelv	3 810	124	3,3	197	7	3,6	4 007	131	3,3
Matematika	6 283	89	1,4	294	24	8,2	6 577	113	1,7

Forrás: OM Statisztikai adatbázis, 2001/2002.

11. táblázat: Pedagógusok továbbképzése téma szerint, fenntartónként

	Állami		Magán		Együtt	
	N	%	N	%	N	%
Szaktárgyi-elméleti	1 558	31,1	70	25,0	1 628	30,8
Módszertani	1 836	36,6	141	50,4	1 977	37,4
Informatikai	1 619	32,3	69	24,6	1 688	31,9
Együtt	5 013	100,0	280	100,0	5 293	100,0

Forrás: OM Statisztikai adatbázis, 2001/2002.

Tanulói továbbhaladás egyes jellemzői a középfokú alapítványi iskolákban

A beiskolázás

A jelentkezési és beiskolázási mutatók következtetni engednek az egyes szektorok szerkezetére, de azon túlmenően az intézmények vagy intézménycsoportok iránti keresettségre is. Az első helyen való jelentkezés adatai mindenekelőtt az állami és a nem állami iskolák közötti szerkezeti különbséget mutatja: míg az állami szektorban működő középfokú iskolatípusok közül ugyan a szakközépiszkolába törekednek a tanulók a legnagyobb arányban, de ehhez hasonló arányú a gimnáziumokba törekvők aránya is (34,8 százalék a három gimnáziumi programba jelentkezők aránya együtt), addig a két másik szektor esetében vagy az általános vagy a szakmai képzés dominál. Az alapítványi iskolákba jelentkezők túlnyomó többsége (76,6 százalék) szakmai képzést adó intézménytípusba igyekszik: a legnagyobb arányban (43 százalék) szakközépiszkolába törekednek, egy harmad arányban szakiskolába. Az egyházi iskolákba jelentkezőknek ezzel szemben több mint fele (56,3 százalék) általános programot biztosító intézménytípusba igyekszik, szakmai képesítést (is) adó iskolatípusba jelentkezők aránya az átlag alatt marad (43 százalék együtt).

13. táblázat: Az első helyen középfokú továbbtanulásra jelentkezők programtípus szerinti megoszlása és a fenntartó típusa szerint

	Állami		Alapítványi		Egyházi		Átlag	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gimnázium, 4 évf.	27 234	27,2	384	18,5	1 954	38,2	29 572	27,5
Gimnázium, 6 évf.	4 673	4,7	66	3,2	473	9,2	5 212	4,9
Gimnázium, 8 évf.	2 893	2,9	36	1,7	455	8,9	3 384	3,1
Szakközépiskola	40 032	39,9	884	42,5	1 651	32,3	42 567	39,6
Szakiskola	23 430	23,4	708	34,1	581	11,4	24 719	23,0
Spec. szakiskola	2 001	2,0	-	-	-	-	2 001	1,9
Együtt	100 263	100,0	2 078	100,0	5 114	100	107 455	100,0

Forrás: KIFIR, 2003.

Az alapítványi iskolákba történő jelentkezési stratégiákat és bekerülési esélyeket ezzel összefüggésben elemezve azt tapasztaljuk, hogy az első helyen való jelentkezéshez képest a második helyen megjelölt intézmények között erősen lecsökken a szakközépiskolák és kismértékben a gimnáziumot megjelölők aránya, jelentősen megnő azonban a szakiskolába jelentkezőké. Talán nem túlzás ebből arra következtetni, hogy a második helyen való, biztosabbnak ítélt bejutási törekvésekből az ebbe a szektorba jelentkező tanulók többségükben nem a jó tanulók közül kerülnek ki, s feltehetően inkább gyengébb általános iskolai eredményekkel rendelkeznek. Az elfogadott jelentkezés, azaz a végleges bejutás szerkezete az első helyen történő jelentkezés szerkezetéhez esik közelebb, úgy tűnik, egyedül a szerkezetváltozó gimnáziumi programokra jelentkezőknek kellett csalódniuk és a második (vagy többedik) helyen választott intézménytípusba menniük, a többi intézménytípusba bekerülők aránya nagyjából azonos az első helyen jelentkezők arányával.

14. táblázat: Az alapítványi fenntartású középfokú intézményekbe való jelentkezések képzési típusok szerint

	1. helyen jelentkezők		2. helyen jelentkezők		Felvettek	
	N	%	N	%	N	%
Gimnázium, 4 évf.	435	18,1	342	15,3	384	18,5
Gimnázium, 6 évf.	157	6,5	166	7,4	66	3,2
Gimnázium, 8 évf.	80	3,3	76	3,4	36	1,7
Szakközépiskola	961	40,1	674	30,1	884	42,5
Szakiskola	766	31,9	984	43,9	708	34,1
Együtt	2 399	100,0	2 242	100,0	2 078	100,0

Forrás: KIFIR, 2003.

A bekerülési esélyekről legjobban az első helyen jelentkezők aránya, valamint az ő bekerülési esélyeik alakulása segítségével alkothatunk képet. Az alapítványi iskolákba első helyen jelentkezők aránya nem tér el jelentősen az állami középfokú intézményekbe jelentkezők arányától. Az intézmények körülbelül a jelentkezők negyedét tudják felvenni, jelentősebb különbség ebben a vonatkozásban az egyházi

és nem egyházi intézmények között mutatkozik. A bekerülők között átlagban az első helyen jelentkezők vannak többségben, ez azonban a legkevésbé az alapítványi iskolákba való beiskolázásra jellemző, ahol a bekerülők „csak” 86,6 százaléka jelentkeztett első helyen. Az első helyen jelentkezőknek ugyanakkor csak fele jut be a megjelölt középiskolákba, kevesebb, mint a többi szektorban.

15. táblázat: Az első helyen jelentkezők és bekerülési esélyeik a középfokú intézményekbe fenntartónként (átlagok)

	Összes jelentkező	Első helyen jelentkező	Első/összes	Felvett/összes	Felvett/első helyen jel.	Első helyen jel./felvett
Állami	379,3	106,5	28,1	25,0	88,9	69,5
Alapítványi	273,5	79,9	29,2	25,3	86,6	50,7
Egyházi	269,4	85,5	31,7	28,7	90,7	60,0
Együtt	370,2	104,6	28,3	25,2	88,9	68,5

Forrás: KIFIR, 2003.

Évismétlés, lemorzsolódás, továbbtanulás

A továbbhaladási eredményeket, az oktatás kimeneti oldalát az évismétlés, a lemorzsolódás és a továbbtanulási tendenciák segítségével tudjuk vizsgálni. Az évismétlés előfordulását iskolatípusonként és szektoronként vizsgálva kitűnik a nem önkormányzati iskolák jobb tanulómegtartó képessége: mind az alapítványi, mind az egyházi iskolákban alacsonyabb az évismétlők aránya, mint az állami iskolákban. Az állami oktatásban megfigyelhető tendenciától eltérően nincs jelentős különbség a két középiskola-típus között, s a szakiskolákban az évismétlők aránya ugyan több mint kétszerese az előbbieknél, de alatta marad az állami iskolákban megfigyelhető arálynak.

16. táblázat: Évismétlők száma és aránya az egyes iskolatípusokban, fenntartók szerint

		Összes tanuló	Évismétlő	%
Gimnázium	Állami	274 688	6 701	2,4
	Magán	15 288	231	1,5
	Egyházi	43 540	492	1,1
	Együtt	333 516	7 424	2,2
Szakközépiskola	Állami	426 588	16 300	3,8
	Magán	39 122	551	1,4
	Egyházi	11 707	181	1,6
	Együtt	477 417	17 032	3,6
Szakiskola	Állami	277 155	12 317	4,4
	Magán	18 129	713	3,9
	Egyházi	5 983	200	3,3
	Együtt	301 267	13 230	4,4

Forrás: OM statisztikai adatbázis, 2001/2002.

Az *évismétlés* adatait évfolyamonként vizsgálva két tendencia tűnik ki: egyfelől az, hogy az egyes vizsgált évfolyamokon felfelé haladva az évismétlés aránya jelentős mértékben csökken, másfelől az, hogy az évismétlők között a fiúk aránya minden évfolyamon meghaladja a lányokét, s az utolsó évfolyamon, azaz a kilépők körében valamelyest tovább nő a különbség. A két szektort összehasonlítva az első szembeszökő különbség, hogy az évismétlés jóval kisebb arányban fordul elő az alapítványi szektorban, mint az állami, másfelől, hogy nagyobb az ebben megfigyelhető, induló különbség. Az évfolyamokon felfelé haladva az alapítványi szektorban is megfigyelhető a csökkenés az évismétlők arányában, de esetükben az évismétlők nemenkénti összetételében megfigyelhető különbség a 12. évfolyamra mérséklődik, s az átlagosnál valamelyest kedvezőbb tendenciát mutat.

17. táblázat: Évismétlés a középfokú oktatásban az állami és a magánoktatásban

	Állami		Magán		Együtt	
	N	%	N	%	N	%
9. évfolyam, összes	129 636	100,0	6 309	100,0	135 945	100,0
ebből évfolyamismétlő	8 401	6,6	292	4,6	8 693	6,4
ebből lány	3 260	38,8	85	29,1	3 345	38,5
10. évfolyam, összes	119 676	100,0	5 114	100,0	124 790	100,0
ebből évfolyamismétlő	4 293	3,6	120	2,4	4 413	3,5
ebből lány	1 656	38,6	42	35,0	1 698	38,5
12. évfolyam, összes	109 513	100,0	5 138	100,0	114 651	100,0
ebből évfolyamismétlő	1 452	1,3	86	1,7	1 538	1,3
ebből lány	515	35,5	33	38,4	548	35,6

Forrás: OM Statisztikai adatok, 2001/2002.

A másik továbbhaladási eredményességet mérő mutató a *felsőfokú felvételi arány*, amely sokat elárul a középiskolák illetve egyes csoportjaik működéséről – ezt Neuwirth Gábor adatainak felhasználásával tudtuk elemezni. Ebben a tekintetben az alapítványi iskolák nem mutatnak kedvező helyzetet, sőt, 10 év távlatában vizsgálva romló tendenciát tükröznek. Az induló években, a kilencvenes évek első felében még jelentős, majd egyre szerényebb mértékben megelőzték a települési fenntartásban működő iskolákat a felvételi terén, s a különböző iskolafenntartókat figyelembe véve a harmadik legjobb felvételi mutatókat produkáló iskolacsoport az alapítványi fenntartású iskolák csoportja volt. A kilencvenes évek második felére azonban a fenntartók sorrendjében a negyedik helyre csúszik vissza, fokozatosan elmaradva nemcsak a többi iskolacsoporttól (az átlaghoz legközelebb eső települési önkormányzati iskoláktól is), hanem a szektor saját korábbi eredményeitől is. Hasonló, bár csekélyebb mértékű romlást mutató képet kapunk, ha az egyes felsőfokú intézménytípusokba való bejutást külön vizsgáljuk: az alapítványi iskolákból az elit felsőoktatási intézményekbe való bejutási esély a kilencvenes évek első felében valamivel kedvezőbb volt a többi szektornál, mint az évtized második felében. A kilencvenes évek végén, az ezredforduló környékén pedig a felvételi mutatók az átlagtól csekély mértékben elmaradnak.

A fenti tendencia azonban nem feltétlenül az alapítványi középiskolák gyengébb eredményességét mutatják, hiszen az alapítványi középiskolák csoportjában jelentős átstrukturálódás ment végbe a kilencvenes évek folyamán, melynek révén éppen a kifejezetten továbbtanulásra felkészítő gimnáziumok aránya szorult vissza a szakközépiskolák javára.

18. táblázat: A középiskolák felvételi arányai az iskolafenntartók szerint, 1991–2001 (százalék)

	1991	1993	1995	1997	1999	2001
Megyei önkorm.	13,5	15,7	16,5	19,0	20,0	19,2
Települési önkorm.	24,7	27,7	29,6	34,9	36,7	36,6
Központi költségvetési	35,0	43,0	42,1	35,2	41,5	51,7
Egyház, felekezet	33,3	40,9	41,7	50,9	63,1	61,9
Alapítvány	31,7	39,8	31,9	36,7	30,3	23,7
Egyéb	-	10,0	15,3	16,9	21,9	19,9

Forrás: *Neuwirth, 2002.*

19. táblázat: A felsőoktatási intézménytípusok felvételi arányai iskolafenntartók szerint, 1992–2001 (százalék)

	Tudomány-, gazdasági, orvosi és művészeti egyetemek		Műszaki és agráregyetemek		Főiskolák	
	1992–96	1997–2001	1992–1996	1997–2001	1992–96	1997–2001
Települési önkorm.	7,7	11,9	5,1	5,5	16,0	20,5
Megyei önkorm.	2,7	4,9	3,4	3,1	10,0	12,8
Költségvetési szerv	21,2	19,8	7,9	6,1	11,0	16,0
Egyház	16,2	23,0	7,6	8,2	18,2	26,8
Alapítvány	9,5	10,2	5,1	4,5	20,4	18,9
Egyház, felekezet	2,0	5,5	1,7	1,4	11,0	14,0
Országos átlag	7,3	11,0	4,9	5,1	15,4	18,7

Forrás: *Neuwirth, 2002.*

Összegzés

Az állami szektorral összehasonlítva jelentős különbségeket találtunk a szektor szerkezetében, működési feltételeiben és kimeneti eredményeiben egyaránt. Megjelenik a különbség az intézmények méretében, a pedagógusok összetételében, de megjelenik a kimeneti mutatók felől vizsgálva az évismétlők arányában, s a továbbtanulók arányában is. Mindezek feltehetően összefüggenek a szektor szerkezetével (pl. a beiskolázás, évismétlés, továbbtanulás esetében), anyagi helyzetével és/vagy profitorientáltságával (az intézmények mérete, a pedagógusok száma és foglalkoztatási formái). Működési feltételeik méretüknél és pedagógusaik összetételénél fogva is kedvezőbbek, mint az állami iskolákban. A kimeneti

adatok részben kedvezőek, részben kedvezőtlenek: az évismérlés kevésbé jelentős, ellenben a továbbtanulás sem kiemelkedő.

Hogy az alapítványi iskolák jobban működnek-e, magasabb hozzáadott értéket tudnak-e nyújtani, mint az állami iskolák, arra vonatkozóan statisztikai adatok alapján nem tudunk következtetéseket levonni. Az alapfokú oktatásban és az általános képzésben ezek az iskolák az alternatív filozófia és módszerek mellett feltehetően már a feltételek javításával is vonzóak tudnak lenni az iskolák versenyében. Mindenesetre az intézményi és tanulólétszám növekedése azt mutatja, hogy igény és szükség van rájuk, feltehetően éppen azért, mivel differenciált igényeket képesek kielégíteni, s ezt méretükből és függetlenségükből adódó rugalmasságuknál fogva differenciáltan, egyéni igényekhez is igazodóan tudják megvalósítani.

IMRE ANNA

IRODALOM

- BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ (2004) Alternatívok és alternatívák. *Új Pedagógiai Szemle*, június.
- ÉVA ORSÓS & ANNA IMRE & GÁBOR FLECK (2000) *Evaluation of the Effectiveness of Alternative Secondary School Models for Educating Roma Children*. The World Bank.
- VÁRHEGYI GYÖRGY (1992) Magániskolák. *Educatio*, No. 2.
- COLEMAN J. S & HOFFER T. & KILGORE, S. (1982) *High School Achievement. Public, Catholic and Private Schools Compared*. New York, Basic Books.
- NEUWIRTH GÁBOR (2003) *A középiskolai munka néhány mutatója*. Országos Közoktatási Intézet.
- PUSZTAI GABRIELLA (2004) *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón*. Budapest, Gondolat.